

Vnímanie výchovných štýlov a prejavy rizikového správania dospievajúcich v systéme nižšieho sekundárneho vzdelávania

Perceived upbringing styles and risk behavior expressions of adolescents in the system of lower secondary education

Abstrakt: V príspevku prezentujeme čiastkové výsledky výskumnej aktivity, ktorá sa týka vzťahu rizikového správania dospievajúcich a percipovaných výchovných štýlov v ich rodine. Vychádzame z Jessorovej koncepcie Syndróm rizikového správania v dospievaní. Dáta sme získali od viac ako 600 dospievajúcich všetkých krajov Slovenska. Boli vo veku 10 až 16 rokov. Navštevovali základné školy. Vo výskumne sme použili 38-položkový Dotazník rizikového správania (Čerešník, 2016) v modifikovanej podobe a Dotazník na zisťovanie spôsobu výchovy v rodine (Čáp, Boschek, 1994). Predpokladali sme vzťah medzi výchovným štýlom a prejavmi rizikového správania. V príspevku prezentujeme výsledky poukazujúce na štatisticky významné vzťahy. Môžeme konštatovať, že výchovný štýl pôsobí ako faktor, ktorý môže zvyšovať výskyt niektorých prejavov rizikového správania.

Kľúčové slová: výchovný štýl; rizikové správanie; dospievanie

Abstract: In the contribution we present the partial results of the research activity which bears on the risk behaviour of adolescents and the perceived upbringing styles in their families. As a theoretical base we start with the Jessor's concept of the Syndrome of the Risk Behavior in the Adolescence. We acquire the data from the more than 600 of adolescents from all regions of Slovakia. They were in the age from 10 to 16. They visited the elementary schools. In the research we used the 38-items Questionnaire of the Risk Behavior (Čerešník, 2016) in the modified version and the Questionnaire for Detecting the Upbringing Style in Family (Čáp, Boschek, 1994). We assumed the relation between the upbringing styles and the risk behavior expressions. In the contribution we present showing the statistically significant relations. We can state that the upbringing style is the factor which can increase the prevalence of some risk behavior expressions.

Keywords: upbringing style; risk behavior; adolescence

1 Úvod

Rodina je pre dieťa prvým sociálnym prostredím, v ktorom sa socializuje a formuje všetky svoje self-konštrukty. Je najdôležitejším socializačným činiteľom a jej vplyv sa oslabuje až v období dospievania, v ktorom sa zosilňuje vplyv rovesníkov a individuálne volených autorít. Atmosféra v rodine, možnosť bezpečného pripútania sa k blízkemu človeku, ktorý naplňa dieťaťu jeho fyzické i psychické potreby, prejavovaná láska a neláska determinuje tvoriacu sa bazálnu osobnosť. A bazálna osobnosť tvorí v dospelosti jadro sociálneho charakteru človeka, teda všetkých jeho postojov a presvedčení, ktoré má o iných ľuďoch. Všetky odkazy, ktoré dieťa v rodine dostáva (smerované k dieťaťu, ale aj tie, ktoré nie sú zacielené na dieťa, no vyskytujú sa v jeho prostredí), sa podieľajú na utváraní jeho osobnosti a všetkých seba-konštruktov.

Podľa kvality vzájomných vzťahov v rodine a saturovania potrieb jednotlivých členov možno hovoriť o rodine funkčnej (harmonickej) a dysfunkčnej (dis-harmonickej). Harmonická rodina uspokojuje potreby všetkých členov a vytvára prostredie vhodné pre rast a sebaaktualizáciu. V dysfunkčnej rodine nedochádza k uspokojovaniu základných potrieb, je charakterizova-

ná hrubým zaobchádzaním, popieraním a neriešením problémov, chýbajúcou intimitou, vzájomným obviňovaním. Dysfunkčnosť (situácia, keď rodina neplní svoje funkcie najmä vo vzťahu k deťom) súvisí s patológiou v rodine. Z. Matějček (1995) identifikuje dve skupiny patologicky pôsobiacich rodičov. Sú to tí, ktorí buď (1) nemajú k rodičovstvu dostatočnú kompetenciu alebo (2) nemajú dostatočnú motiváciu. O nedostatočnej kompetencii hovorí vtedy, keď rodič/rodičia nie je/sú schopný/schopní, alebo aktuálne nemôže/nemôžu, plniť požiadavky kladené na sociálnu rolu rodiča (napr. z dôvodu mentálneho hendikepu, fyzického alebo psychického ochorenia, abúzu psychoaktívnych látok, zažitím vlastnej psychickej deprivácie a podobne). O nedostatočnej motivácii pre plnenie roly rodiča hovorí vtedy, keď je rodič príliš zaujatý svojimi problémami alebo záujmami. Analogicky J. L. Culbertson a C. J. Schellenbach (1992) vo svojej štúdii uvádzajú súhrn vlastností dospelého, ktoré zvyšujú riziko zlého zaobchádzania s dieťaťom: (1) nedostatky v sociálnej orientácii, obmedzená schopnosť empatie, neporozumenie potrebám iného človeka, rigidita, osamelosť a problémy v medziľudských vzťahoch; (2) problematické sebahodnotenie,

nízka sebaúcta, nespokojnosť s rodičovskou rolou; (3) rizikové správanie, ktoré sa prejavuje nedostatočnou kontrolou a sebaovládaním, impulzivitou, potrebou prejať negatívne city; (4) zlá skúsenosť z vlastného detstva: 70 % ľudí, s ktorými v detstve nezaobchádzali rodičia primeraným spôsobom, mali sklon sa správať podobne. V intenciách konštruktu bazálnej osobnosti a životného scenára, ktorý si osvojujeme v orientačnej rodine je možné predpokladať, že títo ľudia majú problém v sociálnych vzťahoch s ľuďmi všeobecne. M. Vágnerová (1999, s. 320) potvrdzuje, že „rodina teda vďaka svojmu veľkému špecifickému významu, umožňuje a podporuje plnohodnotný život a rozvoj všetkých svojich členov, ale rovnako tak sa môže stať zdrojom psychických záťaží a porúch“.

Napln sa takáto „záťaž“ začína prejavovať vo vývinovom období charakterizovanom snahou o emancipáciu od rodičov, samostatné rozhodovanie, kritické nazeranie na stanovené normy a hranice a experimentovanie s nimi, v období dospievania. Niektoré výskumné závery hovoria o tom, že viac ako polovica dospievajúcich sa aspoň raz v živote správa rizikovo (Smartová et al., 2004). Pojem „rizikové správanie v dospievaní“ sa v odbornej literatúre objavuje relatívne krátko, hoci treba povedať, že fenomén, ktorý sa za týmto pojmom skrýva má s určitosťou dlhšie trvanie. V spracovaní témy vychádzame zo štúdií R. Jessora, ktorý od 70-tych rokov 20-teho storočia realizoval série výskumov zameraných na psychosociálny vývin v období dospievania (napr. Jessor, Jessor, 1977). Jeho longitudinálne výskumné sledovanie dospievajúcich vo veku 14 až 22 rokov viedlo k formulácii dvoch základných konceptov s označením *syndróm rizikového správania* (risk behavior syndrom) a *syndróm problémového správania* (problem behavior syndrom). Ide o súbory symptomatických jednotiek, o ktorých predpokladáme, že vznikajú na rovnakom podklade. Postupne sa pre tieto dva syndrómy vžil jednotný názov „*syndróm rizikového správania v dospievaní*“ – SRS-D (risk behavior syndrome in adolescence; RBS – A), v ktorom zásadnú úlohu zohráva posledná časť, tzn. „v dospievaní“. Tá naznačuje, že niektoré z prejavov správania sú problematické len vo vzťahu k veku, resp. k obdobiu dospievania. Vymedzenie rizikového správania však nie je jednoznačné a momentálne neexistuje všeobecný konsenzus v tom, čo sú závažné kategórie sýtiace spomínaný pojem. Viacero autorov a autoriiek (Miovský, Zapletalová, 2006; Dolejš, 2010; Nielsen Sobotková, 2014) pristupuje k tomuto problému značne diverzifikovane. V jednom sa však mnohé definície zhodujú. Rizikové správanie je inkluzívny pojem, ktorý v sebe zahŕňa rozmanité formy správania od najmenej závažných (z hľadiska škodlivosti pre organizmus a jeho okolie, napr. záškoláctvo, vzdorovité správanie) až po tie najzávažnejšie (napr. suicidálne tendencie, užívanie psychoaktívnych látok).

R. Jessor (1991) prináša aj informáciu o účele SRS-D. Predpokladá, že rizikové správanie dospievajúceho má svoj účel naviazaný na (1) pozitívne uspokojenie vo vývinových problémoch, (2) riešenie aktuálneho osobného problému alebo (3) náhradu niečoho, čo mu chýba. J. Langmeier a Z. Matějček (2011) v súvislosti s posledným menovaným hovoria o kompenzácii deprivačnej skúsenosti. Všetky tieto benefity identifikované R. Jessorom (1991) majú zrejme pre dospievajúcich dostatočnú silu na to, aby ignorovali závažné dôsledky svojho správania, ako sú napríklad predčasné tehotenstvo, látkové či nelátkové závislosti, školské neúspechy a pod. Zároveň však platí, že dospievajúci sa správajú rizikovo len v niektorých oblastiach a v ostatných je ich fungovanie primerané. Legitímnou otázkou je, či existujú nejaké faktory, ktoré môžu prispieť k rozvoju SRS-D a naopak, či existujú faktory, ktoré dospievajúcich chránia? Môžeme povedať, že áno, existujú. Označujeme ich ako rizikové faktory (spúšťače) a protektívne faktory. Sú rozdelené do troch skupín: (1) individuálne, (2) rodinné, (3) sociálne. Vo vzťahu k téme príspevku sa zameriame na skupinu faktorov, ktoré identifikuje R. Jessor (1998) v skupine rodinných faktorov. K rizikovým faktorom patria: strata v rodine; dlhodobý konflikt; chronicky chorí rodičia; nedostatočná komunikácia; dysfunkčná rodina; nízky alebo veľmi vysoký socio-ekonomický status; príliš autoritatívni alebo benevolentní rodičia; rozpory medzi hodnotami. Za protektívne faktory považuje dobré rodinné vzťahy; otvorená komunikácia; neautoritatívna podpora; súlad v hodnotách; orientácia na iné než konzumné hodnoty; stredná sociálna trieda.

V tejto štúdii sa zameriavame na percipovanie výchovných štýlov dospievajúcimi v ich rodinách v kontexte produkovaného rizikového správania dospievajúcimi. Pri klasifikácii štýlov rodinnej výchovy mnohí autori (Prevendárová, 2001 a iní) vychádzajú z dvojdimenzionálneho rozdelenia, v ktorom prvá dimenzia obvyčajne zahŕňa mieru prejavov láskyplného záujmu o dieťa a druhá hovorí o miere a spôsobe kontroly dieťaťa. K. Lewin (1948) popisuje štýly riadenia v malých sociálnych skupinách, ktoré platia aj pre výchovu v rodine: autokratický, liberálny a integračný, resp. demokratický. M. Nakonečný (1995) ich charakterizuje v kontexte rodičovských výchovných štýlov. Za ideálny spôsob výchovy s prejavovanou láskou a primeranou mierou kontroly, ktorý pestuje v dieťati vedomie príslušnosti k rodine a zodpovednosť voči plneniu povinností, ponecháva mu určitú mieru voľnosti, nepoužíva tvrdé tresty a v konečnom dôsledku vedie k formovaniu vnútorne vyrovnanej, zdravo sebavedomej a produktívnej osobnosti, považuje demokratický štýl. Rejektívny štýl (v Lewinovom chápaní autokratický) charakterizuje poškodzujúci spôsob výchovy dieťaťa, charakterizovaný nadmernou kontrolou a prejavmi odmietania dieťaťa, spojený s prísnymi trestami, ktorý vedie k formova-

niu vnútorne labilnej osobnosti so sklonmi k agresivite a k hostilným postojom voči okoliu. Dospievajúci, vychovávaní rejektívnym spôsobom sa často pridávajú k pochybným partiám, na členstve v ktorých sú závislí. Liberálny štýl má variant s prejavmi nekritického zbožňovania dieťaťa a variant s prejavmi nezáujmu o dieťa. Na odlišovanie zhovievavej a zanedbávajúcej formy v rámci liberálneho štýlu upozorňuje aj D. Baumrind (1991). Pre obe formy je príznačná nedostatočná kontrola.

D. Baumrind (1966) v klasifikácii rodičovských výchovných štýlov vymedzuje hranice medzi autoritatívnym a autoritátorským štýlom výchovy. Autoritatívny výchovný štýl považuje za pozitívne pôsobiaci na formovanie osobnosti dieťaťa, spojený s prežívaním pozitívnych emócií v rodinných vzťahoch a jasne stanovenými hranicami. Toto poňatie korešponduje s Lewinovým (1948) integračným/demokratickým štýlom. Autoritátorský výchovný štýl je spojený s nadmernou prísnosťou a negatívnym prežívaním vzájomných vzťahov medzi rodičmi a dieťaťom. V klasickom vnímaní ide o štýl autokratický.

Tri klasické výchovné štýly nezachytávajú mnoho-rozmernosť výchovného pôsobenia rodičov na dieťa. V snahe zachytiť viac dimenzií vzťahu k dieťaťu a miery požiadaviek a voľnosti vo výchove, koncipovali J. Čáp a P. Boschek (1994) model deviatich výchovných polí, z ktorých niektoré priamo kopírujú Lewinove (1948) klasické štýly riadenia a ďalšie zachytávajú rozpornosť riadenia matky a otca alebo emočnú ambivalentnosť vo vzťahu k dieťaťu. Bližšia špecifikácia výchovných štýlov sa nachádza v príručke štandardizovaného dotazníka od Čápa a Boscheka (1994).

Rodičovský výchovný štýl zaraďuje R. Jessor (1991) k determinantom rizikového správania sa dospievajúcich. U. T. Egle, S. O. Hoffmann, M. Steffens (1997) v štúdiu zameranej na rizikové faktory, ktoré vystavujú dieťa v ranom veku frustrácii a konfliktom a v dospelosti sa stávajú predispozíciou psychosomatických ochorení, uvádzajú viaceré faktory v zhode s R. Jessorom. Vo vzťahu k rodičovským štýlom výchovy sú to tieto: strata matky; nízky socio-ekonomický status; chronická disharmónia (vzťahová patológia v rodine); chronicky chorí rodičia; príliš autoritatívny otec. Teoretické východiská naznačujú, že existuje vzťah medzi rizikovým správaním v dospievaní, vzťahom rodičov k dieťaťu a výchovným štýlom, ktorý používajú. Vo výskume sme preto zamerali pozornosť na percipované výchovné štýly v rodinách dospievajúcich, posúdenie vlastného vzťahu s matkou a otcom a na konkrétne prejavy rizikového správania dospievajúcich. Zaujímalo nás, aký vnímaný rodičovský výchovný štýl má najväčší vplyv na produkciu jednotlivých prejavov rizikového správania dospievajúcich?

2 Metóda

Základný súbor nášho výskumu tvorili žiaci/žiačky 5. až 9. ročníkov základných škôl. Zastúpenie v jednotlivých krajoch Slovenska bola nasledovné: bratislavský N = 19992, trnavský N = 21267, trenčiansky N = 20876, nitriansky N = 24741, žilinský N = 28340, banskobystrický N = 23960, prešovský N = 34083, košický N = 23913 (ÚIPŠ, 2018). Celkový počet žiakov/žiačok navštevujúcich 5. až 9. ročník základných škôl v školskom roku 2017/2018 bol 203 172.

Výskumnú vzorku tvorilo 606 dospievajúcich priemerného veku 13,10 roka (štandardná odchýlka 1,444). Podiel chlapcov a dievčat bol 276 : 309 (21 neuviedlo údaj o pohlaví). Zastúpenie ročníkov bolo nasledovné: 5. ročník N = 75, 6. ročník N = 120, 7. ročník N = 118, 8. ročník N = 123, 9. ročník N = 148 (22 neuviedlo údaj o navštevovanom ročníku). Výskum bol realizovaný vo všetkých krajoch Slovenska.

Vo výskume sme použili *Dotazník rizikového správania* (DRS) a *Dotazník na zisťovanie spôsobu výchovy v rodine* (DZSVR).

Dotazník rizikového správania (DRS) pochádza M. Čerešníka (2016). V tomto výskume bola použitá modifikovaná 38-položková verzia. Participujúce/participujúce si vyberali z troch až ôsmich možností odpovede – vždy vo vzťahu k obsahu položky. Dotazník je vnútorne štrukturovaný do 6 subškál:

- *Rodina a denné rituály* (RDR) zahŕňa položky vzťahujúce ku každodenným aktivitám rodiny a všeobecnému hodnoteniu vzťahu s rodičmi. Príklad položky: *Ako by si hodnotil/hodnotila rodinné pravidlá v tvojej rodine?* Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 15 bodov.
- *Škola a kamarátstva* (ŠKK) zahŕňa položky orientované na hodnotenie vzťahu k škole a spolužiakom/spolužiačkom. Príklad položky: *Ako hodnotíš nároky, ktoré majú tvoje učiteľky/tvoji učitelia voči tebe?* Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 9 bodov.
- *Závislostné správanie* (ZSP) zahŕňa položky o užívaní najčastejšie sa vyskytujúcich psychoaktívnych látok. Príklad položky: *Koľkokrát si pil/pila alkohol?* Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 38 bodov.
- *Delikventné správanie* (DSP) zahŕňa položky o problematickom správaní súvisiacom s ničením cudzieho majetku a rešpektovaním autority. Príklad položky: *Koľkokrát si falšoval/falšovala podpis rodičov?* Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 32 bodov.
- *Šikanovanie* (ŠIK) zahŕňa položky orientované na vnímanie seba ako obete šikanovania. Príklad položky: *Koľkokrát ti niekto ublížil na internete?* Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 16 bodov.
- *Nevhodné stravovacie návyky a pohybové aktivity* (NSP) zahŕňa položky o pasívnom trávení voľného času a nevhodných vzorcoch stravovania. Príklad

položky: *Koľkokrát za týždeň konzumuješ surovú zeleninu?* Možné bodové rozpätie v tejto subškále je 0 až 27 bodov.

Pre potreby tohto príspevku prezentujeme výsledky vo vybraných položkách.

Dotazník na zisťovanie spôsobu výchovy v rodine (DZSVR) je štandardizovaná psychodiagnostická metóda s označením T-17, ktorá bola vydaná v roku 1994 Psychodiagnostikou Bratislava, a.s. v autorstve J. Čápa a P. Boscheka (1994). Dotazník obsahuje dve sady 40-tich položiek, ktoré sa vzťahujú k správaniu matky a otca.

Základným výstupom dotazníka sú štyri komponenty – zvlášť u matky a u otca:

- *Kladný komponent u matky* – vyjadruje vnímanie vzťahu matky k sebe ako pozitívne.
- *Záporný komponent u matky* – vyjadruje vnímanie vzťahu matky k sebe ako negatívne.
- *Komponent požiadaviek u matky* – vyjadruje vnímanie prísnosti matky.
- *Komponent voľnosti u matky* – vyjadruje vnímanie benevolentnosti matky.
- *Kladný komponent u otca* – vyjadruje vnímanie vzťahu otca k sebe ako pozitívne.
- *Záporný komponent u otca* – vyjadruje vnímanie vzťahu otca k sebe ako negatívne.
- *Komponent požiadaviek u otca* – vyjadruje vnímanie prísnosti otca.
- *Komponent voľnosti u otca* – vyjadruje vnímanie benevolentnosti otca.

Bodové rozpätie v týchto komponentoch je 10 až 30 bodov.

Úlohou participantov/participantiek je vyjadrenie súhlasu alebo nesúhlasu s danými položkami dotazníka (odpovede: áno – čiastočne – nie).

Ďalšia práca s komponentmi DZSVR vedie k definovaniu emočného vzťahu matky a otca k dieťaťu (záporný, stredný, kladný, extrémne kladný), riadenia matky a otca (silné, stredné, slabé, rozporné). Kombináciou týchto premenných definujeme emočný vzťah v rodine, riadenie v rodine a 9 výchovných štýlov v rodine.

Pre potreby analýzy a interpretácie výsledkov sme 9 výchovných štýlov podľa J. Čápa, P. Boscheka (1994) transformovali do 4 skupín: (1) autokratický pokrýva štýl 1; (2) integračný pokrýva štýly 4,5; (3) liberálny štýl pokrýva štýly číslo 2, 6, 8; (4) ambivalentný pokrýva štýly 3, 7 a 9.

3 Výsledky

Výsledky prezentujeme v tabuľkách 1 až 19. Pri analýze sme použili metódu chí-kvadrátu. Akceptovali sme štandardnú hladinu signifikancie $\alpha \leq 0,05$. Výskyt prejavov rizikového správania sme sledovali v štyroch skupinách dospievajúcich: (1) skupina s vnímaním výchovného štýlu ako liberálneho, (2) skupina s vnímaním výchovného štýlu ako sociálne-integračného (3) skupina s vnímaním výchovného štýlu ako autokratického a (4) skupina s vnímaním výchovného štýlu ako indiferentného.

V tabuľkách sme zvýraznili hodnoty, ktoré mohli ovplyvniť významnosť zistených rozdielov medzi sledovanými skupinami. Tým nechceme naznačiť, že ostatné hodnoty musia byť nevyhnutne neproblémové. Konkrétne problémové hodnoty komentujeme v texte.

Tab. 1: Vnímaný výchovný štýl a vzťah k matke

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
vzťah k matke	výborný	N	47	59	155	242	503
		%	68,1 %	92,2 %	92,8 %	79,3 %	83,1 %
	neurčitý	N	19	5	10	55	89
		%	27,5 %	7,8 %	6,0 %	18,0 %	14,7 %
	negatívny	N	3	0	2	8	13
		%	4,3 %	0,0 %	1,2%	2,6 %	2,1 %
Σ	N	69	64	167	305	605	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 29,574	df = 6	p < ,001		

Tab. 2: Vnímaný výchovný štýl a vzťah k otcovi

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
vzťah k otcovi	výborný	N	46	56	147	202	451
		%	65,7 %	87,5 %	88,0 %	66,4 %	74,5 %
	neurčitý	N	21	7	16	80	124
		%	30,0 %	10,9 %	9,6 %	26,3 %	20,5 %
	negatívny	N	3	1	4	22	30
		%	4,3 %	1,6 %	2,4 %	7,2 %	5,0 %
Σ	N	70	64	167	304	605	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 36,534	df = 6	p < ,001		

Tab. 3: Vnímaný výchovný štýl a pravidlá v rodine

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
pravidlá v rodine	žiadne nemáme	N	15	9	55	92	171
		%	21,4 %	14,3 %	33,1 %	30,6 %	28,5 %
	riadiť sa nimi	N	46	52	107	180	385
		%	65,7 %	82,5 %	64,5 %	59,8 %	64,2 %
	je ich priveľa	N	9	2	4	29	44
		%	12,9 %	3,2 %	2,4 %	9,6 %	7,3 %
Σ	N	70	63	166	301	600	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 23,691	df = 6	p = ,001		

Tab. 4: Vnímaný výchovný štýl a matkina kontrola

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
matkina kontrola	žiadna	N	4	0	2	10	16
		%	5,9 %	0,0 %	1,2 %	3,3 %	2,7 %
	primeraná	N	41	52	146	216	455
		%	60,3 %	83,9 %	87,4 %	71,5 %	76,0 %
	príliš silná	N	23	10	19	76	128
		%	33,8 %	16,1 %	11,4 %	25,2 %	21,4 %
Σ		N	68	62	167	302	599
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 28,054	df = 6	p < ,001		

Tab. 5: Vnímaný výchovný štýl a otcova kontrola

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
otcova kontrola	žiadna	N	9	3	14	47	73
		%	13,0 %	4,8 %	8,4 %	15,5 %	12,2 %
	primeraná	N	43	47	143	203	436
		%	62,3 %	75,8 %	86,1 %	67,0 %	72,7 %
	príliš silná	N	17	12	9	53	91
		%	24,6 %	19,4 %	5,4 %	17,5 %	15,2 %
Σ		N	69	62	166	303	600
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 30,331	df = 6	p < ,001		

Tab. 6: Vnímaný výchovný štýl a spánkový režim

		štýl výchovy				Σ
		autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
spánkový režim	chodím spať, kedy chcem	N 17	10	49	125	201
		% 24,3 %	15,6 %	29,3 %	41,0 %	33,2 %
	chodím spať v približne rovnakom čase, rodičia ma kontrolujú	N 19	19	40	44	122
		% 27,1 %	29,7 %	24,0 %	14,4 %	20,1 %
	chodím spať v približne rovnakom čase, som tak zvyknutý/zvyknutá	N 34	35	78	136	283
		% 48,6 %	54,7 %	46,7 %	44,6 %	46,7 %
Σ		N 70	64	167	305	606
		% 100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
		$\chi^2 = 25,930$ $df = 6$ $p < ,001$				

Tab. 7: Vnímaný výchovný štýl a nároky učiteliek/učiteľov

		štýl výchovy				Σ
		autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
nároky učiteliek/ učiteľov	zvládam ich ľahko	N 14	18	52	57	141
		% 20,3 %	28,1 %	31,1 %	18,8 %	23,4 %
	na niektorých predmetoch toho máme veľa	N 48	43	111	208	410
		% 69,6 %	67,2 %	66,5 %	68,6 %	68,0 %
	ich nároky sú prehnané, cítim sa preťažený/preťažená	N 7	3	4	38	52
		% 10,1 %	4,7 %	2,4 %	12,5 %	8,6 %
Σ		N 69	64	167	303	603
		% 100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
		$\chi^2 = 22,248$ $df = 6$ $p = ,001$				

Tab. 8: Vnímaný výchovný štýl a fajčenie cigariet počas života

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
fajčenie cigariet počas života	0krát	N	47	56	129	195	427
		%	67,1 %	87,5 %	77,2 %	63,9 %	70,5 %
	1–5krát	N	13	6	28	70	117
		%	18,6 %	9,4 %	16,8 %	23,0 %	19,3 %
	6–11krát	N	1	0	4	12	17
		%	1,4 %	0,0 %	2,4 %	3,9 %	2,8 %
	12–19krát	N	3	1	1	3	8
		%	4,3 %	1,6 %	0,6 %	1,0 %	1,3 %
	20 a viackrát	N	6	1	5	25	37
		%	8,6 %	1,6 %	3,0 %	8,2 %	6,1 %
Σ	N	70	64	167	305	606	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 28,686	df = 12	p = ,004		

Tab. 9: Vnímaný výchovný štýl a prvé fajčenie cigarety

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
prvé fajčenie cigarety	nikdy	N	47	56	130	198	431
		%	67,1 %	87,5 %	78,8 %	65,8 %	71,8 %
	pred 13. rokom	N	17	4	19	56	96
		%	24,3 %	6,3 %	11,5 %	18,6 %	16,0 %
	po 13. roku	N	6	4	16	47	73
		%	8,6 %	6,3 %	9,7 %	15,6 %	12,2 %
Σ	N	70	64	165	301	600	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 21,557	df = 6	p = ,001		

Tab. 10: Vnímaný výchovný štýl a prvá opitosť

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
prvá opitosť	nikdy	N	58	56	152	238	504
		%	82,9 %	88,9 %	91,0 %	78,3 %	83,4 %
	pred 13. rokom	N	5	4	3	23	35
		%	7,1 %	6,3 %	1,8 %	7,6 %	5,8 %
	po 13. roku	N	7	3	12	43	65
		%	10,0 %	4,8 %	7,2 %	14,1 %	10,8 %
Σ	N	70	63	167	304	604	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 16,211	df = 6	p = ,013		

Tab. 11: Vnímaný výchovný štýl a prvé fajčenie marihuany

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
prvé fajčenie marihuany	nikdy	N	64	61	165	277	567
		%	91,4 %	95,3 %	98,8 %	91,7 %	94,0 %
	pred 13. rokom	N	3	3	0	6	12
		%	4,3 %	4,7 %	0,0 %	2,0 %	2,0 %
	po 13. roku	N	3	0	2	19	24
		%	4,3 %	,0 %	1,2 %	6,3 %	4,0 %
Σ	N	70	64	167	302	603	
	%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
			χ² = 18,020	df = 6	p = ,006		

Tab. 12: Vnímaný výchovný štýl a krádež rodičom

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
krádež rodičom	0krát	N	44	53	136	185	418
		%	62,9 %	82,8 %	81,4 %	60,7 %	69,0 %
	1krát	N	15	6	22	64	107
		%	21,4 %	9,4 %	13,2 %	21,0 %	17,7 %
	2–3krát	N	7	3	6	41	57
		%	10,0 %	4,7 %	3,6 %	13,4 %	9,4 %
	4–5krát	N	0	1	0	3	4
		%	0,0 %	1,6 %	0,0 %	1,0 %	,7 %
	6 a viac krát	N	4	1	3	12	20
		%	5,7 %	1,6 %	1,8 %	3,9 %	3,3 %
	Σ	N	70	64	167	305	606
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 34,840	df = 12	p < ,001		

Tab. 13: Vnímaný výchovný štýl a krádež v obchode

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
krádež v obchode	0krát	N	54	62	151	249	516
		%	77,1 %	96,9 %	90,4 %	81,6 %	85,1 %
	1krát	N	8	2	11	35	56
		%	11,4 %	3,1 %	6,6 %	11,5 %	9,2 %
	2–3krát	N	3	0	5	17	25
		%	4,3 %	0,0 %	3,0 %	5,6 %	4,1 %
	4–5krát	N	2	0	0	1	3
		%	2,9 %	0,0 %	0,0 %	,3 %	,5 %
	6 a viackrát	N	3	0	0	3	6
		%	4,3 %	0,0 %	0,0 %	1,0 %	1,0 %
	Σ	N	70	64	167	305	606
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 32,305	df = 12	p = ,001		

Tab. 14: Vnímaný výchovný štýl a problémy s políciou

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
problémy s políciou	0krát	N	55	60	152	238	505
		%	79,7 %	93,8 %	91,0 %	78,3 %	83,6 %
	1krát	N	6	2	13	41	62
		%	8,7 %	3,1 %	7,8 %	13,5 %	10,3 %
	2–3krát	N	4	1	2	20	27
		%	5,8 %	1,6 %	1,2 %	6,6 %	4,5 %
	4–5krát	N	3	1	0	2	6
		%	4,3 %	1,6 %	0,0 %	,7 %	1,0 %
	6 a viackrát	N	1	0	0	3	4
		%	1,4 %	0,0 %	0,0 %	1,0 %	,7 %
	Σ	N	69	64	167	304	604
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 31,651	df = 12	p = .002		

Tab. 15: Vnímaný výchovný štýl a poškodenie cudzej veci

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
poškodenie cudzej veci	0krát	N	39	46	116	162	363
		%	55,7 %	71,9 %	69,5 %	53,3 %	60,0 %
	1krát	N	18	11	33	86	148
		%	25,7 %	17,2 %	19,8 %	28,3 %	24,5 %
	2–3krát	N	7	7	16	36	66
		%	10,0 %	10,9 %	9,6 %	11,8 %	10,9 %
	4–5krát	N	2	0	2	8	12
		%	2,9 %	0,0 %	1,2 %	2,6 %	2,0 %
	6 a viackrát	N	4	0	0	12	16
		%	5,7 %	0,0 %	0,0 %	3,9 %	2,6 %
	Σ	N	70	64	167	304	605
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 25,073	df = 12	p = ,014		

Tab. 16: Vnímaný výchovný štýl a bitka v škole

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
bitka v škole	0krát	N	42	46	103	140	331
		%	60,0 %	71,9 %	61,7 %	45,9 %	54,6 %
	1krát	N	5	8	28	67	108
		%	7,1 %	12,5 %	16,8 %	22,0 %	17,8 %
	2–3krát	N	12	5	21	50	88
		%	17,1 %	7,8 %	12,6 %	16,4 %	14,5 %
	4–5krát	N	1	1	9	14	25
		%	1,4 %	1,6 %	5,4 %	4,6 %	4,1 %
	6 a viackrát	N	10	4	6	34	54
		%	14,3 %	6,3 %	3,6 %	11,1 %	8,9 %
	Σ	N	78	64	167	305	606
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 34,505	df = 12	p = ,001		

Tab. 17: Vnímaný výchovný štýl a obeť zosmiešňovania v poslednom mesiaci

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
obeť zosmiešňovania v poslednom mesiaci	0krát	N	28	36	101	125	290
		%	40,0 %	56,3 %	60,5 %	41,1 %	47,9 %
	1krát	N	10	8	32	64	114
		%	14,3 %	12,5 %	19,2 %	21,1 %	18,8 %
	2–3krát	N	14	7	10	47	78
		%	20,0 %	10,9 %	6,0 %	15,5 %	12,9 %
	4–5krát	N	5	1	9	25	40
		%	7,1 %	1,6 %	5,4 %	8,2 %	6,6 %
	6 a viackrát	N	13	12	15	43	83
		%	18,6 %	18,8 %	9,0 %	14,1 %	13,7 %
	Σ	N	70	64	167	304	605
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 33,093	df = 12	p = ,001		

Tab. 18: Vnímaný výchovný štýl a agresívna zábava v poslednom mesiaci

			štýl výchovy				Σ
			autokratický	integračný	liberálny	ambivalentný	
agresívna zábava v poslednom mesiaci	0krát	N	44	55	141	230	470
		%	64,7 %	88,7 %	84,9 %	75,9 %	78,5 %
	1krát	N	14	4	16	45	79
		%	20,6 %	6,5 %	9,6 %	14,9 %	13,2 %
	2–3krát	N	5	2	8	17	32
		%	7,4 %	3,2 %	4,8 %	5,6 %	5,3 %
	4–5krát	N	1	0	1	5	7
		%	1,5 %	,0 %	0,6 %	1,7 %	1,2 %
	6 a viackrát	N	4	1	0	6	11
		%	5,9 %	1,6 %	0,0 %	2,0 %	1,8 %
	Σ	N	68	62	166	303	599
		%	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
			χ² = 22,943	df = 12	p = ,028		

Výsledky štatistickej analýzy poukazujú na to, že dospievajúci:

- s liberálnym a integračným výchovným štýlom najčastejšie vnímajú vzťah k matke ako výborný (92,8, resp. 92,2 %). Pri autokratickom štýle narastá podiel odpovedí „neurčitý“ (27,5) a „negatívny“ (4,3 %) (tab. 1).
- s liberálnym a integračným štýlom najčastejšie vnímajú vzťah k otcovi ako výborný (88,0, resp. 87,5 %). Pri ambivalentnom štýle narastá podiel odpovedí „neurčitý“ (26,3 %) a „negatívny“ (7,2 %). Tento trend je viditeľný aj pri autokratickom štýle: 30,0 % dospievajúcich vníma vzťah k otcovi ako neurčitý (tab. 2).
- s integračným výchovným štýlom sa najčastejšie riadia pravidlami v rodine (82,5 %). Takmer tretina (33,1 %) dospievajúcich s liberálnym štýlom výchovy si vybralo odpoveď „žiadne nemáme“ a 12,9 % dospievajúcich s autokratickým výchovným štýlom si myslí, že pravidiel je priveľa (tab. 3)
- s liberálnym výchovným štýlom najčastejšie vníma matkinu kontrolu ich správania ako primeranú (87,4 %). U dospievajúcich s autokratickým výchovným štýlom je toto presvedčenie prítomné u 60,3 %. To, že matka ich priveľmi kontroluje, si myslí 33,8 % dospievajúcich s autokratickým štýlom. (tab. 4).
- s liberálnym výchovným štýlom najčastejšie vníma otcovu kontrolu ich správania ako primeranú (86,1 %). U dospievajúcich s autokratickým výchovným štýlom je toto presvedčenie prítomné u 62,3 %. To, že otec ich priveľmi kontroluje, si myslí 24,6 % dospievajúcich s autokratickým štýlom. To, že otec dospievajúcich vôbec nekontroluje, si myslí 15,5 % dospievajúcich vnímajúcich výchovný štýl rodičov ako ambivalentný (tab. 5).
- s integračným výchovným štýlom najčastejšie chodí spať v pravidelnom čase (84,4 %), väčšina z nich

reguluje túto aktivitu sami (54,7 %), 29,7 % kontroľujú rodičia. Veľká časť dospievajúcich s ambivalentným štýlom výchovy (41,0 %) chodí spať, kedy chce (tab. 6).

- s liberálnym výchovným štýlom najčastejšie konštatuje, že zvládajú nároky školy ľahko (31,1 %). 68 % všetkých participujúcich si myslí, že niektoré predmety sú náročnejšie. Časť dospievajúcich s autokratickým (10,1 %) a ambivalentným (12,5 %) štýlom výchovy sa cíti byť preťažaná (tab. 7).
- s integračným výchovným štýlom najčastejšie uvádza, že nikdy nefajčili cigarety (87,5 %). Dospievajúci s ambivalentným štýlom výchovy často experimentujú s fajčením, uvádzajú, že cigarety fajčili 1 až 5krát za život (23,0 %). Za pravidelne fajčiacich možno považovať 8,6 % dospievajúcich s autokratickým štýlom výchovy a 8,2 % dospievajúcich s ambivalentným štýlom výchovy (tab. 8).
- s autokratickým štýlom výchovy najčastejšie začínajú fajčiť cigarety pred 13. rokom (24,3 %). 87,5 % dospievajúcich s integračným štýlom výchovy nefajčilo cigarety vôbec (tab. 9).
- s autokratickým a ambivalentným štýlom výchovy boli najčastejšie opití pred 13. rokom (7,1, resp. 7,6 %). 91,0 % dospievajúcich s liberálnym štýlom výchovy ešte nebolo opitých (tab. 10).
- s autokratickým štýlom výchovy najčastejšie začínajú fajčiť marihuanu pred 13. rokom (4,3 %) 98,8 % dospievajúcich s liberálnym štýlom výchovy nefajčilo marihuanu (tab. 11).
- s autokratickým a ambivalentným štýlom výchovy najčastejšie jednorazovo niečo ukradli svojim rodičom (21,4, resp. 21,0 %). Opakovane to robí 5,7 % dospievajúcich s autoritatívnym výchovným štýlom (tab. 12).
- s autokratickým a ambivalentným štýlom výchovy najčastejšie jednorazovo niečo ukradli v obchode

(11,4, resp. 11,5 %). Opakovane to robí 4,3 % dospievajúcich s autoritatívnym výchovným štýlom (tab. 13).

- s ambivalentným štýlom výchovy najčastejšie malo jednorazový problém s políciou (13,5 %). Opakovane (4 až 5 krát) malo tento problém 4,3 % dospievajúcich s autoritatívnym výchovným štýlom (tab. 14).
- s autokratickým a ambivalentným štýlom výchovy najčastejšie jednorazovo poškodili cudziu veci (25,7 %, resp. 28,3 %). Opakovane spáchalo tento prečin 5,7 % dospievajúci s autokratickým štýlom výchovy (tab. 15).
- majú problém s bitkami v škole: 22,0 % dospievajúcich s ambivalentným štýlom sa pobilo raz. V skupine dospievajúcich s autokratickým štýlom sa 17,1 % pobilo 2 až 3 krát a 14,3 % 6 a viac krát. Celkovo sa v škole bije viac ako 45 % dospievajúcich (tab. 16).
- s autokratickým a ambivalentným štýlom výchovy boli najčastejšie obeťou zosmiešnenia (60,0, resp. 58,9 %) (tab. 17).
- s autokratickým štýlom výchovy si najčastejšie myslelo, že zábava v triede je agresívna a nechcú sa na nej zúčastniť (35,3 %) (tab. 18).

4 Diskusia

Cieľom štúdie bolo zistiť, či existuje vzťah medzi produkciou nejakého typu rizikového správania u dospievajúcich a vnímaným výchovným štýlom v rodine.

Pri interpretácii výsledkov sme sa riadili dvoma komplexnými charakteristikami spôsobu výchovy, a to emočným vzťahom rodičov k dieťaťu a výchovným riadením, pričom každá z týchto charakteristík obsahuje dvojice protikladných komponentov výchovy: kladný a záporný, požiadaviek a voľnosti. Aby sme predišli prílišnému rozpadu dátového poľa vo vzťahu k diagnostike prejavov rizikového správania, výsledky vzťahujúce sa k štýlom výchovy uvádzame združené pod klasické, K. Lewinom (1948) definované, výchovné štýly – autokratický, integračný/demokratický a liberálny. Výchovné polia, ktoré charakterizuje nejednoznačnosť vzťahu k dieťaťu a/alebo rozpornosť riadenia, sme zaradili pod ambivalentný štýl výchovy.

Pre spôsob výchovy charakterizovaný záporným emočným vzťahom k dieťaťu a silným riadením (autokratický výchovný štýl) je typické, že v rodine ako celku prevláda záporný emočný vzťah k dieťaťu, a zároveň rodina vykazuje vysoký komponent požiadaviek. Dieťaťu sú stanovované príkazy a zákazy, ktorých plnenie sa vyžaduje okamžite a bezpodmienečne. Ak sa tak nestane, nasledujú prísne tresty a hrozby, ktorých sekundárnym cieľom je znížiť sebadôveru dieťaťa. Často sú jednostranne zdôrazňované nedostatky dieťaťa, upriamuje sa na ne pozornosť rodičov, pričom dobrý výkon dieťaťa je samozrejmosťou, ktorá si nezaslúži pochvalu. Dieťa percipuje vzťah rodičov voči sebe ako záporný

nielen pri prejavoch otvoreného odmietania, ale aj pri prejavovaní nezáujmu, ľahostajnosti, nedostatku času pre dieťa kvôli pracovným povinnostiam alebo záľubám. Dieťa je takýmto prístupom silne frustrované, mladiství porovnávajú záporne percipovaných rodičov s osobami javiacimi viac pochopenia, láskavosti a trpezlivosti voči nim, čo ich môže viesť k problematickým autoritám alebo skupinám. Dospievajúci vo výskumnom súbore vnímajúci výchovu rodičov ako autokratickú v najvyššom percente vnímali aj svoj vzťah k matke a otcovi ako neurčitý alebo negatívny (tab. 1; 2) a kontrolu rodičov ako príliš silnú (tab. 4; 5). Zároveň sme v tejto skupine identifikovali najčastejšie sa objavujúce prejavy rizikového správania súvisiace s abúзом (aj pred 13. rokom života) – alkohol, fajčenie, marihuana, krádežami rodičom a v obchode, poškodzovaním cudzích vecí. Výsledky potvrdzujú zistenia iných výskumníkov a výskumníčov, ktoré potvrdili vzťah medzi autokratickým výchovným štýlom a zneužívaním alkoholu dospievajúcimi (Garcia & Gracia, 2009); zneužívaním návykových látok (Calafat et al., 2014); fajčenie v ranom dospievaní (Chan & Koo, 2011). Povšimnutiahodný je fakt, že dospievajúci vychovávaní autokraticky uvádzajú, že sa stali počas posledného mesiaca opakovane stali obeťou zosmiešňovania v 18,6%, čo je druhé najpočetnejšie zastúpenie. Predpokladáme, že to súvisí s ich problémovjším psychosociálnym prispôbením v rovesníckej skupine a nižšou odolnosťou. To môže následne podmieňovať ich agresívne reagovanie na rovesníkov. Podobné závery uvádza aj T. Chan a A. Koo (2011). Časté resp. opakované prejavy šikanujúceho a konfliktného správania vo vzťahu k uplatňovanému štýlu výchovy sa rovnako objavujú významne častejšie pri autokratickom výchovnom štýle. Zároveň však podotýkame, že bez ohľadu na štýl výchovy, patrí účasť v agresívnom riešení konfliktov – fyzicky aj verbálne (bitka v škole, tab. 16; zosmiešňovanie, tab. 17) k najčastejšie sa vyskytujúcejmu prejavu rizikového správania.

Rodina so štýlom výchovy, ktorý je charakterizovaný kladným (alebo extrémne kladným) emočným vzťahom so silným riadením, disponuje autoritou, ktorá je zároveň pre dieťa blízkym človekom plným porozumenia. Rodičia sú teda dôslední, vyžadujúci od dieťaťa plnenie jeho povinností, a zároveň láskavi a empatickí. Prijímanie príkazov a zákazov je determinované a uľahčované kladným emočným vzťahom rodič – dieťa. Kladný (alebo extrémne kladný) emočný vzťah so stredným výchovným riadením je umiestnený do piateho poľa. Vzťahy rodičov a detí pri tomto štýle výchovy sú charakterizované ako priateľské, partnerské. Kým J. Čáp, P. Boschek (1994) zaraďujú pod klasický Lewinov integračný (demokratický) štýl riadenia iba pole 5, my sme k nemu zaradili aj pole 4. Napriek silnému riadeniu a vďaka pozitívnej emočnej blízkosti vo vzťahu dieťa–rodič ho najmä v dospievaní považujeme za rastový a integračný. Takéto zaradenie korešponduje

s autoritatívnym štýlom D. Baumrindovej (1966; 1991). Výsledky našej štúdie poukazujú na protektívnu silu integračného výchovného štýlu vo vzťahu k produkcii rizikového správania v oblasti abúzus, delikvencia, šikanujúce správanie. Zároveň konštatujeme, že existuje pozitívny vzťah medzi integračným štýlom výchovy a psychosociálnym prispôbením, o čom svedčí napr. to, že 82,5 % dospelých dobrovoľne rešpektuje rodinné pravidlá, 84,4 % dodržiava stanovené rituály (napr. spánkový režim) s kontrolou alebo bez kontroly rodičov.

Pod skupinu liberálneho prístupu zaraďujeme polia zachytávajúce dimenziu slabého riadenia. Slabé výchovné riadenie môžeme charakterizovať ako výchovu bez nárokov kladených na dieťa. Ak aj rodičia nejaké požiadavky na dieťa majú, sú nízke, neprimerané dosiahnutým schopnostiam dieťaťa a nedôsledné vo všetkých smeroch: v plnení školských povinností, pri pomoci v domácnosti, v poslušnosti. V niektorých prípadoch sa však dospelí pokúsi o dosiahnutie stanovených cieľov napriek ľahostajnosti a nízkemu hodnoteniu zo strany dospelých, alebo sa zámerne snaží o stimulovanie kladných emočných stavov.

D. Baumrind (1991) klasifikuje liberálny štýl na zanedbávajúci a zhovievavý. K zanedbávajúcemu v našom prípade patrí spôsob výchovy v rodine so záporným emočným vzťahom a slabým riadením (nízky komponent požiadaviek, vysoký komponent voľnosti). Primárnymi charakteristikami sú nezáujem o dieťa, jeho potreby, túžby, ľahostajnosť voči nemu, absencia kladných emócií. Ako zhovievavý štýl výchovy vnímame štýl s kladným (alebo extrémne kladným) emočným vzťah rodičov k dieťaťu a slabým riadením. Dospelí percipujú rodičov ako kamarátov, s ktorými môžu otvorene hovoriť, čo kladne ovplyvňuje vývoj ich osobnosti. Na druhej strane pri takomto spôsobe výchovy často dochádza k rozmaznávaniu dieťaťa, ktoré nezodpovedá ani za plnenie svojich povinností, ani za vykonávanie drobných domácich prác. V našom výskumnom súbore sa však liberálny výchovný štýl, pravdepodobne vďaka vysokému zastúpeniu zhovievavej formy (výborný vzťah k matke 92,8% a k otcovi 88%) javí ako protektívny vo vzťahu k produkcii rizikového správania. Medzi dospelými vychovávanými týmto štýlom je 91% tých, ktorí nikdy neboli opití (tab. 10), 98,8% tých, ktorí nikdy nepožili marihuanu (tab. 11), 60,5% tých, ktorí nezažívajú zosmiešňovanie rovesníkmi. Vo vzťahu k vnímanému riadeniu v rodinách dospelých je slabé riadenie druhým najpočetnejšie zastúpeným riadením v našom výskumnom súbore. I. Gillernová (2011) vo svojej štúdii realizovanej na populácii českých dospelých poukazuje na prevahu slabého riadenia v rodinách. A. Calafat et al. (2014) v medzinárodnej komparatívnej štúdii zasa zmieňuje zhovievavý výchovný štýl ako efektívny najmä v krajinách južnej Európy a ako protektívny vo vzťahu k rizikovému správaniu

a školskému sebavedomiu. Aj v našom výskume považuje nároky kladené učiteľmi v škole za ľahké najviac dospelých v tomto štýle riadenia (tab. 7).

Ambivalentným štýl výchovy sú označené všetky zostávajúce polia výchovy podľa J. Čápa, P. Boscheka (1994), ktoré charakterizuje rozporné výchovné vedenie zo strany rodičov, čo znamená, že jeden z rodičov vyžaduje od dieťaťa dôsledné plnenie príkazov a zákazov, ktorých porušenie sankcionuje a druhý rodič sa snaží dieťa chrániť a vo všetkom ospravedlňovať. Rozporné výchovné pôsobenie sa však, pri zachovaní záporného emočného ladenia vzťahu rodič – dieťa, môže prejavovať aj ako nedôsledné, pretože sa u rodiča strieda obdobie, v ktorom si výchovu dieťaťa a dieťa samotné vôbec nevšima a ponecháva mu voľnosť, s obdobím úplného obmedzovania dieťaťa, neustáleho kontrolovania, aktívneho odmietania jeho schopností a výkonov a fyzického trestania. Pri rozpornom type riadenia nie je dieťaťu jasné, čo sa smie a čo nie, či to, čo rodič určitý čas „toleroval“, zrazu nepovedie k prísnemu trestu, a tak sa ocitá v neprehľadnej, frustrujúcej situácii. Emočný vzťah v siedmom poli vytvára pre dieťa i rodinu ako celok priaznivú emočnú klímu, ale podľa doterajších výskumov, mladiství z týchto rodín neposkytujú vyhranený a jednotný obraz výchovy. Jedni zdôrazňujú „láskavú“ prísnosť štvrtého pola, druhí „láskavé ponechanie voľnosti“ pola šiesteho. Záleží na tom, ktorý z rodičov (či ten so silným, alebo ten so slabým vedením) dieťa viac ovplyvňuje. (Čáp, Boschek, 1994, s. 32) V našom výskume patrí ambivalentný štýl výchovy k najpočetnejšie vnímanému (vníma ho približne 50% dospelých), charakterizuje ho prevažujúci neurčitý vzťah k matke a otcovi a nemá protektívnu silu v oblasti produkcie rizikového správania.

Záver

Výsledky nás vedú ku konštatovaniu, že v reflexii dospelých na výchovné štýly má prevahu rozporné riadenie, za ktorým nasleduje slabé riadenie s pozitívne percipovanou rodinnou atmosférou. Vo vzťahu k protektívnym faktorom rizikového správania dospelých v zhode s R. Jessorom (1991) potvrdzujeme silný vplyv pozitívnych rodinných vzťahov a otvorenej komunikácie. Najproblematickejším výchovným štýlom je vo vzťahu k produkcii rizikového správania u dospelých autokratický štýl výchovy. Dospelí percipujú výchovný štýl svojich rodičov ako autokratický, charakterizovaný vysokou mierou kontroly, prísnosťou, trestami a zároveň percipovanou emočnou atmosférou v rodine majú v našom výskumnom súbore veľmi skorý kontakt s užívaním marihuany (zastúpenie 4,3% pred trinástym rokom; začali fajčiť pred 13. rokom (24,3%) a pravidelne fajčia (8,6%); boli opití pred 13. rokom (7,1%). Medzi dospelými z rodín uplatňujúcich autoritatívny výchovný štýl sme identifikovali najvyš-

šiu mieru rizikového správania týkajúceho sa krádeží (jednorazových aj opakovaných). K povšimnutiahodným výsledkom patria výsledky týkajúce sa prežívania rovesníckych interakcií dospievajúcimi z rodín s autokratickým výchovným štýlom. Až 60 % týchto dospievajúcich sa cíti byť obeťou zosmiešnenia rovesníkmi a 35,3% si najčastejšie myslelo, že zábava v triede je agresívna a nechcú sa na nej zúčastniť. Možnou interpretáciou je, že práve sociálny tlak (výsmech, provokovanie a pod.) rovesníkov na tých členov sociálnej skupiny, resp. školskej triedy, ktorých rodičia neakceptovali dospievanie ako obdobie emancipácie a nedokážu uplatňovať partnerský prístup k dieťaťu, dať mu hranice a zároveň zodpovednosť za svoje správanie, spôsobuje vyššiu produkciu rizikového správania dospievajúcich. Chcú zrejme dokázať svojmu okoliu, že dokážu porušiť stanovené pravidlá a konať „z vlastnej vôle“. To je pre nich cesta, ako sa vyhnúť zosmiešňovaniu rovesníkov.

Literatúra

- Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37 4, 887–907.
- Baumrind, D. (1991). Parenting styles and adolescent development. In: R. Lerner, A. C. Petersen, & J. Brooks-Gunn (Eds.), *Encyclopedia of adolescence*, 746–758. New York: Garland.
- Calafat, A., García, F., Juan, M., Becoña, E. & Fernández-Hermida, J. (2014). Which parenting style is more protective against adolescent substance use? Evidence within the European context. *Drug and Alcohol Dependence*, 138 1, 185–192.
- Culbertson J. L., & Schellenbach, C. J. (1992). Prevention of maltreatment in infants and young children. In: D. J. Willis, E. W. Holden, M. & Rosenberg (Eds.), *Prevention of child maltreatment: Developmental and ecological perspectives*, 47–77. New York: Wiley.
- Čáp, J., & Boschek, P. (1994). *Dotazník na zisťovanie spôsobu výchovy v rodine*. Bratislava: Psychodiagnostika.
- Čerešník, M. (2016). *Hraničná zóna. Rizikové správanie v dospievaní*. Nitra: PF UKF.
- Dolejš, M. (2010). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Dryfoos, J. G. (1990). *Adolescents at Risk*. New York: Oxford University Press.
- Egle, U. T., Hoffmann, S. O., & Steffens, M. (1997). Psychosoziale Risiko- und Schutzfaktoren in kindheit und Jugend als Prädisposition für psychische Störungen im Erwachsenenalter. Gegenwärtiger Stand der Forschung. *Der Nervenarzt*, 68 1, 683–695.
- García, F., & Gracia, E. (2009). Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from Spanish families. *Adolescence*, 44 173, 101–131.
- Gillernová, I. (2011). Změny rodičovských stylů výchovy v české rodině. In: I. Gillernová, V. Kebza & M. Rymeš (Eds.) *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*, 121–134. Praha: Grada.
- Chan, T., & Koo, A. (2011). Parenting Style and Youth Outcomes in the UK. *European Sociological Review*, 27 3, 385–399.
- Jessor, R. (1991). Risk Behavior in Adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12 8, 597–605.
- Jessor, R. (1998). *New Perspectives on Adolescent Risk Behavior*. New York: Cambridge University Press.
- Jessor, R., & Jessor, S. L. 1977. *Problem Behavior and Psychosocial Development*. New York: Academic Press.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.
- Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts*. New York: Harper & Row.
- Matějček, Z. (1995). Děti v ohrožení. In: J. Dunovský, J. Dytrych, & Z. Matějček (Eds). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, 98–102. Praha: Grada,
- Miovský, M., & Zapletalová, J. (2006). Primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace. In: *Primární prevence rizikového chování: specializace versus integrace*. Tišnov: SCAN.
- Nakonečný, M. (1995). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
- Nielsen Sobotková, V., a kol. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada.
- Prevendárová, J. (2001). *Rodinná terapie a poradenstvo: Základné pojmy a teoretické východiská*. Bratislava: Humanitas.
- Smart, D., et al. (2004). Patterns of antisocial behavior from early adolescence to late adolescence. *Trends & Issues in crime and criminal justice series*, 290. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Ústav informácií a prognóz. (2018). Štatistická ročenka – základné školy 2017/2018. Dostupné na: <http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-zakladne-skoly.html?page_id=9601>
- Vágnerová, M. (1999). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- WHO. (2014a). *Health for the world's adolescents*. Ženeva: WHO.
- WHO. (2014b). *World Health Statistics 2014*. Ženeva: WHO.

Informace o autorech

Michal ČEREŠNÍK

VÚDPaP, Cyprichova 42, 831 05 Bratislava, Slovensko, SR
ceremic@gmail.com

Autor prispel k vzniku článku analýzou dát, ich popisom a interpretáciou, popisom výskumnej vzorky a metód.

Miroslava ČEREŠNÍKOVÁ

Ústav romologických štúdií,
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, Kraskova 1,
949 74 Nitra, Slovensko, SR
mceresnikova@ukf.sk

Autorka prispela k vzniku článku prípravou teoretických východísk práce a interpretáciou dát.